

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

Центр гуманітарної освіти

Ю.А.Іщенко

Спецкурс

**Філософія як навчання свободі, критичному мисленню
та мистецтву аргументації**

Київ - 2019

УДК167/168:140.8

I 98

Філософія як навчання свободі, критичному мисленню та мистецтву аргументації –
Київ: ЦГО НАН України., 2019. 18.с.

Відповідальний

редактор:

В.А. Рижко, доктор філософських наук, професор

Рецензенти:

А.М. Єрмоленко, чл.-кор. НАН України, доктор філософських наук, професор

С.В. Таранов, доктор філософських наук, доцент

У спецкурсі висвітлюються актуальні проблеми філософсько-методологічної культури наукових досліджень і філософської освіти науковців. З'ясовується комплекс питань пов'язаних з наукою як професією і покликанням, сучасним науковим дискурсом в єдності його когнітивних та комунікативних чинників, етосом та етикою науки. Критично осмислюються проблеми навчання мистецтву теоретичного обґрунтування та аргументації.

Курс розрахований на науковців, викладачів, аспірантів та студентів.

Затверджена до друку Вченою Радою ЦГО НАН України 17 грудня 2019 року, протокол № 9.

© Ю.А.Іщенко

©ЦГО НАН України

**Курс розроблений відповідно до
Освітньо-наукової програми
підготовки докторів філософії в аспірантурі Інститутів НАН України
за спеціальністю 033 "Філософія"
спеціалізація "Філософія науки та культури"**

*(освітньо-наукова програма рекомендована до впровадження Вченою радою
Центру гуманітарної освіти НАН України
Протокол №3 від "12" квітня 2016 року).*

Метою курсу є формування розуміння та навчання мистецтву аргументації і обґрунтування, прищеплення та розвиток навичок критичного мислення зі зверненням до історії філософії та історії і філософії науки, логіки і методології наукового пізнання.

Курс розрахований на 15 годин теоретичних занять (5 лекцій по 3 години кожна) та 8 годин практичних (2 семінарські заняття по 4 год. кожне), предметом яких є розгляд і аналіз філософських та наукових текстів під кутом зору виявлення наявності і характеру критичного мислення, способів обґрунтування, структури та типів аргументації представлених в цих текстах.

Відповідно до мети передбачається розв'язання таких **завдань**:

- оволодіння проблематикою новітніх галузей сучасного філософського знання;
- поглиблення історико-філософських та історико-наукових знань;
- вироблення розуміння основних проблем філософії науки, логіки і методології сучасного наукового пізнання;
- оволодіння навичками наукового аналізу та аргументації;
- формування навиків громадянської активності.

У науково-пошуковому плані ставляться завдання формування в аспірантів та здобувачів наукового звання **вміння**:

- сприймати аналітичний матеріал лекцій;
- формулювати чітко та ясно запитання;
- здійснювати аналітику, коментар та аргументацію текстів;
- працювати з першоджерелами;
- аналізувати лекційний матеріал, філософські та наукові тексти;
- розроблювати плани письмової роботи, формувати вміння аналітичного переказу та обґрунтування наукових і з філософії науки текстів.

ЗМІСТ

Тема I

Філософія як знання, мислення і спосіб комунікації

- 1.Філософія: пошук граничних основ світовідношення людини. Особистість від міфу, релігії, науки, common sens.Фізика і метафізика.**
- 2. «Філософія як свідомість вголос»: досвід свідомості, мислёмовлення та концепти філософського дискурсу.**
- 3.Дискурс як знання та «духовне вправляння»: *physis i logos*. Знаково-семіотичні означення філософського дискурсу. Тезаурус: концепти і терміни.**
- 4.Суспільна єдність і особиста свобода як виміри філософського дискурсу. Антична ідея просвітництва як освіти та виховання громадян.**
- 5. Філософія як берегиня та інтерпретатор. Герменевтика як практична філософія.**

Література

- 1.Адо П. Плотин или простота взгляда. – М.: Греко-латинский кабинет Ю.А.Шичалина, 1991. – 141 с.
2. Башляр Г. Научное призвание и душа человека// Башляр Г. Новый рационализм. М.: Прогресс, 1987. – 376 с.
- 3.Гадамер Х.-Г. Истина и метод: Основы философ. герменевтики М.: Прогресс. - 1988. – 704 с.
- 4.ЙегерВ. Пайдейя. Воспитание античного грека. – М.: Греко-латинский кабинет Ю.Шичалина, 1997. – 335 с.
- 5.Кессиди Ф.От мифа к логосу (становление греческой философии).М.:Мысль,1972. 312 с.
- 6.Лосев А.Ф. *Лосев А.Ф.* Бытие – имя – космос. – М.: Мысль, 1993. – 958 с.
7. Мамардашвили М.К. Картезианские размышления. М.:Прогресс, 1993.-352 с.
- 8.Можейко М.А.,о.Сергий Лепин Дискурс // Всемирная энциклопедия: Философия / Глав.науч. ред. и сост. А.А.Грицанов - М.: АСТ, Мн.: Харвест, Современный литератор.- 2001 – 1312 с. - С.316- 319.
9. Неретина С.С.Тропы и концепты.- М.: Ин-т филос РАН. - 1999. - 278 с.
- 10.Попович М.В.Бути людиною. К.:Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2011. 223 с.
11. Попович М. М.В. Раціональність і виміри людського буття– К.:Сфера.-1997.– 290 с.
- 12.Рассел Б.История западной философии. –К.: Основы, 1995. – 759 с.
- 13.Рижко В.А.Неоконцептологія. – К.: Логос, 2016. – 604 с.
14. Слотердайк П.Критика цинічного розуму – К.: Тандем, 2002. – 542 с.
15. Таранов С.В.Теологічний екзистенціалізм. – К.: Четверта хвиля, 2014 – 328 с.
16. Хайдеггер М.Европейский нигилизм // Время и бытие , М.: Республика, 1993. - 447 с.
17. Хабермас Ю.Моральное сознание и коммуникативное действие.СПб.:Наука,2000.380 с
18. Ясперс К. Ясперс К. Ницше и христианство – М.: Медиум. - 1994. – 114 с.
- 19.Ясперс К. Философская вера. // Ясперс К. Смысл и назначение истории: Пер с нем. М.: Политиздат. - 1991. – 527 с. С. 420-508.

Тема II

Зародження науки в генезі філософії

1. Античний раціоналізм: Архе, Нус та відкриття рівня всезагального *Panta rei* Геракліта та тотожність мислення і буття Парменіда. Елеати.
2. Софістика, Сократ, Платон: зародження мистецтва дефініювання
3. Аристотель: Поетика, риторика, логіка
4. Логічна аргументація: силогістика і метафізика
5. За яких умов пояснення задовольняє вимогам науковості? (дві традиції: Аристотелева і Галілеєва).

Література

1. Башляр Г. Новый рационализм. М.: Прогресс, 1987. – 376 с.
2. Блуменберг Г. Антропологичний підхід до сучасного значення риторики // Після філософії: кінець чи трансформація? : Пер з англ. – К.: Четверта хвиля, 2000. – 432 с.
3. Вригт Г.Х. фон. Логико-філософские исследования. Избр.-М.: Прогресс, 1986. – 600с.
4. Вригт Г.Х. фон. Логика и философия в XX веке / Георг Хенрик фон Вригт// Вопр. философии – 1992 - № 8 – С. 82-89.
5. Гадамер Х.-Г. Истина и метод: Основы философ. герменевтики М.: Прогресс., 1988. 704 с.
6. Гайденко П.П. Эволюция понятия науки. Становление и развитие первых научных программ - М.: Наука. -1980. – 567
7. Йегер В. Пайдейя. Воспитание античного грека. – М.: Греко-латинский кабинет Ю.Шичалина, 1997. – 335 с.
8. Кессиди Ф. От мифа к логосу (становление греческой философии). М.: Мысль, 1972. 312 с.
9. Попович М. М.В. Рациональність і виміри людського буття – К.: Сфера. -1997. – 290 с.
10. Рассел Б. История западной философии. –К.: Основы, 1995. – 759 с.

Тема III

Логічна аргументація та переконання

- 1.Філософське обґрунтування у світлі прагматики мови.
2. Переконання. Особистісна ідентичність як ідентифікація. Уявне, бажане і реальне. Експектації та їх обґрунтування. Актуальність риторики (прийоми переконання:приклад, порівняння, історії та ін.)
3. Когнітивні дисонанси і етос науковця як чинники аргументації.
- 4.Метафори і поняття в науковому дискурсі обґрунтування. Теоретичне доведення і практичні аргументи. Теорія аргументації.
- 5.Логічна аргументація в описі, поясненні, текстах, спрямованих на розуміння.

Література

- 1.Башляр Г. Новый рационализм. М.: Прогресс, 1987. – 376 с.
2. Блуменберг Г. Антропологічний підхід до сучасного значення риторики //Після філософії: кінець чи трансформація? : Пер з англ.. – К.: Четверта хвиля, 2000.– 432 с
- 3.Вригт Г.Х. фон. Логико-философские исследования. Избр. – М.:Прогресс, 1986. – 600с.
- 4.Габермас Ю. Дії, мовленнєві акти, мовленнєві інтеракції та життєвий світ // Єрмоленко А.М. Комунікативна практична філософія. Підручник. – Київ: Лібра, 1999.
- 5.Декарт Р. Правила для руководства ума. М.: Соцэґиз, 1936.-175 с.
- 6.. Діалог як шлях до порозуміння . К.: Ін-т філософії ім. Г.С.Сковороди, 2017. – 152 с.
- 7.Єрмоленко А.Соціальна етика та екологія.Гідність людини – шанування природи. – К.:Лібра, 2010.
- 8.Йонас Г. Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації (Переклад А.Єрмоленка, В.Єрмоленка. – К.: Лібра, 2001.
- 9.Ішмуратов А.Т. Конфлікт і згода. – К.: Наукова думка, 1996. – 190 с.
10. Лісовий В.. Спогади. Поезії. – К.: Смолоскип, 2014.
11. Конверський А.Є. Логіка – К.: Четверта хвиля. -1998. – 272 с.
- 12 Лакатос И. Доказательства и опровержения. - М.: Наука, 1967. – 152 с.
- 13.Неретина С.С.Тропы и концепты.- М.: Ин-т филос РАН. - 1999. - 278 с.
- 14.Трансдисциплинарность в философии и науке: Подходы. Проблемы. Перспективы / Под редакцией В. Бажанова, Р.В. Шольца. – М.: Изд. дом «Навигатор», 2015. – 564 с.

Тема ІУ

Критичне мислення

- 1.Критика як аналітика. Досвід Кантової критичної філософії**
- 2.Марксів досвід критики політичної економії та ідеології.**
- 3.Критика як метод пізнання**
- 4.Критика в контексті практичної комунікації: пошук кращого аргументу.**
- 5. Домагання значущості критики як прояснення аргументації (Габермас, Бюлер)**

Література

- 1.Башляр Г. Новый рационализм. М.: Прогресс, 1987. – 376 с.
- 2.Декарт Р. Правила для руководства ума. М.: Соцэкгиз, 1936.-175 с.
- 3.Декарт Р. Міркування про метод, щоб правильно спрямовувати свій розум і відшукувати істину в науках. – К.: Тандем, 2001. – 104 с.
4. Єрмоленко А.М. Метакритика Марксової критики політичної економії // Філософська думка, 2018, № 2.- С. 17-25.
- 5.Касавин И.Т. Дискурс-анализ как междисциплинарный метод гуманитарных наук // Эпистемология &Философия науки. 2006.- Т.Х.- №4 –С. 5-15.
6. Кант И. Критика чистого разума -М.: Мысль, 1994 - 608с.
- 7.Кант И. Критика способности суждения.1790. / Иммануил Кант - Собр.соч.: в 6-ти т. Т.5. -М.: Мысл-1966. – С. 161-544. .
- 8.Киссель М.А. Гегель и современный мир. - Ленинград, изд-во Ленинградского университета, 1982. – 152 с.
9. Коллинз Р.Социология философий.–Новосибирск: Сибирский хронограф, 2002. -618с.
- 10.Лукач Д. Онтология общественного бытия . М.: Прогресс, 1992. -354 с.
- 11.Маркс К. Економічно-філософські рукописи 1844 року. // Маркс К., Енгельс Ф. – Твори. Т.42.- Вид. 2. - С.41-174.
12. Маркс К., Енгельс Ф. Німецька ідеологія. – Твори. Т.3.- Вид. 2. – М.: Політгиздат, 1955.-С.7-544.
- 13.Рассел Б. Історія західної філософії. –К.: Основи, 1995. – 759 с.
- 14.Реале Дж., Антисери Д. Западная философия от истоков до наших дней. Т. I. Античность. – СПб.: ТОО ТК «Петрополис», 1997. – 336 с.
- 15.Рикер П. Конфликт интерпретаций. Очерки о герменевтике. – М.: «Academia –Центр», «Медиум», 1995. – 414 с.
- 16.Фуко М. Порядок дискурса // Фуко М. Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности: Работы разных лет.– М.: Касталь. – 1996. – 448 с.
- 17.Apel К.-О. Transzendente Reflexion und Geschichte. – Berlin: Suhrkamp, 2017.
- 18.Böhler D. Rekonstruktive Pragmatik. Von der Bewußtseinsphilosophie zur Kommunikationsreflexion: Neubegründung der praktischen Wissenschaften und Philosophie. – Frankfurt a.M.: Suhrkamp, 1985.
- 19.Böhler D. In dubio contra projectum. Mensch und Natur im Spannungsfeld von Verstehen, Konstruieren, Verantworten // Ethik für die Zukunft.Im Diskurs mit Hans Jonas. – München: Beck, 1994.
- 20.Н.-Р. Krüger. Ausdrucksphänomen und Diskurs // Philosophische Anthropologie im 21. Jahrhundert. Herausgegeben von Н.-Р. Krüger und G.Lindeman, Akademie Verlag GmbH, Berlin 2006.

Тема У

Наукова полеміка та публічні дискусії

1. Наукова полеміка: конфлікт, згода, компроміс

2. Діалог: логіка і діалектика

3. Дискурс толерантності: визнання свободи і відповідальності

4. Етичне обмеження концептуально та ціннісно-нормативно несумісних поглядів. Межі толерантності

5. Критика в контексті наукового етосу

Література

1. Аристотель. Метафизика / Соч. в 4-х т. Т. 1. – М.: Мысль, 1976. – 550 с.;
2. Аристотель. Категории. – Соч в 4-х т. Т.2. – М.: Мысль, 1978 – 687с.
3. Гегель Г.В.Ф. Энциклопедия философск. наук Т.1. Наука логики. М.: Мысль, 1974.- 452 с..
4. Діалог як шлях до порозуміння . К.: Ін-т філософії ім. Г.С.Сковороди, 2017. – 152 с.
5. Єрмоленко А.М. Метакритика Марксової критики політичної економії // Філософська думка, 2018, № 2.- С. 17-25.
6. Ішмуратов А.Т. Конфлікт і згода. – К.: Наукова думка, 1996. – 190 с.
7. Ищенко Ю.А. Мышление как толерантный дискурс //Рациональность и семиотика дискурса :сб. научных трудов./ Институт философии АН Украины. Киев.: Наукова думка.- 1994. – С. 239- 251.
8. Йонас Г. Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації (Переклад А.Єрмоленка, В.Єрмоленка. – К.: Лібра, 2001.
- Кант И. Критика способности суждения. 1790.- Собр.соч.: в 6-ти т.] Т.5. -М.: Мысль - 1966. – С. 161-544.
9. Кебуладзе В. Іntenційність як характеристика емпіричних психічних актів і як трансцендентальна умова можливості досвіду / Вахтанг Кебуладзе // Філософ. думка. – 2009 - № 4.- С. 84-91.
10. Конверський А.Є. Логіка – К.: Четверта хвиля. -1998. – 272 с.
11. Лакатос И. Фальсификация и методология научно-исследовательских программ. – М.: Медиум. - 1995. -236с.
12. Рикер П. Конфликт интерпретаций. Очерки о герменевтике - М.: «Academia -Центр»; «Медиум». -1995. – 415 с. ; без библиог.
13. Тулмин Ст. Человеческое понимание– М.: Прогресс. - 1984. – 327 с.
14. Уайтхед А.Н. Процесс и реальность // Уайтхед А.Н. Избр. работы по философии: Пер. с англ.. - М.: Прогресс. 1990. - 717с.
15. Фейерабенд П. Избр. труды по методологии науки/ Пол Фейерабенд. Пер с англ. и нем.– М.: Прогресс. - 1986. – 542 с.
16. Филипс Л., Йоргенсен М.В. Дискурс-анализ. Теория и метод. Харьков: Гуманитарный Центр.- 2004. – 336 с.
17. Флоренский П.А. У водоразделов мысли / Павел Флоренский - Избр. произв. в 2 т. Т. II - М.: Правда. -1990.- 439 с.
18. Фуко М. Порядок дискурса // Фуко М. Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности: Работы разных лет.– М.: Касталь. – 1996. – 448 с.
19. Фуко М. Археология знания / Мишель Фуко. Пер с фр./ Общ. ред.. Бр. Левченко - К.: Ника-Центр - 1996. – 208 с.
20. Хайдеггер М. Время и бытие – М.: Республика. - 1993. – 447 с. - С.391-406.

Додаткова література

- Аристотель. Об истолковании- Соч. в 4-х т. Т. 2. – М.: Мысль, 1976. – 550 с.;
- Аристотель. О софистических опровержениях – Соч в 4-х т. Т.2. – М.: Мысль, 1978 – 687с.
- Аверинцев С.С. Греческая «литература» и ближневосточная «словесность» (Противостояние и встреча двух творческих принципов) // Типология и взаимосвязи литератур древнего мира. – М.: Наука, 1971. – 310 с. – С. 206-266.
- Асмус В.Ф. Античная философия. – М.: Высшая школа, 1976. – 543 с.
- Визгин В.П. Генезис и структура квалитатизма Аристотеля. – М.:Наука, 1982. – 429 с . С. 156-157
- Виндельбанд В. История философии. – Киев: Ника–Центр, 1997. – 560 с.
- Гайденко В.П., Смирнов Г. А. Западноевропейская наука в средние века – М.: Наука, 1989. – 352 с.
- Догазательство и понимание. – К.: Наукова думка, 1986. – 312с.
- Зубов В.П. Аристотель. М.: Изд-во АН СССР, 1963. – 366с.
- Кезин А.В. Научность: эталоны, идеалы, критерии. - М.: Изд-во Моск. ун-та. - 1985. 128 с.
- Койре А. Очерки по истории философской мысли. - М.:Прогресс. - 1985. – 286 с.
- Коллинз Р.Социология философий.–Новосибирск: Сибирск. хронограф, 2002. 618с.
- Крымский С.Б. Познание в системе духовности // Крымский С.Б., Парахонский Б.А., Мейзерский В.М. Эпистемология культуры. Введение в обобщенную теорию познания– Киев: Наукова думка.- 1993 – 216с. – С.9-28.
- Навроцький В. Аргументаційна семантика // Філософська думка, 2009, № 4.- С.92-101.
- Кримський С.Б. Пізнання як трансценденція софійності (запити некласичної гносеології) / Кримський С.Б. Під сигнатурою Софії.-К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія» - 2008. – 718 с.- С.522-536.
- Крымский С.Б., Кузнецов В.И. Мировоззренческие категории в современном естествознании – Киев: Наукова думка.- 1983. – 222 с. Библиог. в сносках.
- Лосев А.Ф. Очерки античного символизма. – М.: Мысль, 1993. – 958 с.
- Остин Дж. Л. Слово как действие // Новое в зарубежной лингвистике: Вып.17. Теория речевых актов. Сб. Пер. с англ.,- М.: Прогресс. - 1986. – 424с. -С. 22- 130.
- Попович М. Смысл і свобода// Філософська думка, 2009, № 4.- С.5-11.
- Поппер К. Р. Логика и рост научного знания: избр. Работы. М: Прогресс,1983. 605 с.
- Платон - Соч. в 3- х т. – Т. 3. Ч. I. М.: Мысль, 1971. -610с.
- Петров М. К. Философские проблемы науки о науке. Предмет социологии науки. М., 2006.-256с.
- Попович М. Філософія свободи. – Харків: Фоліо, 2018 – 524 с.
- Природознавство і гуманітарія. Пошуки взаєморозуміння. Київ: Парапан, 2009 – 317 с.
- Реале Дж., Антисери Д. Западная философия от истоков до наших дней. Т. 2. Средневековье. – СПб.: ТОО ТК «Петрополис», 1997. – 354 с.
- Рижко В.А. Концепція як форма наукового знання– К.:Наукова думка,.1995. – 212 с.
- Фрагменты ранних греческих философов. Часть I. От эпических теокосмогоний до возникновения атомистики. – М.: Наука, 1989. – 576 с.
- История всемирной литературы в 9-ти тт. – Т. 1. – М.: Наука, 1983. – 584 с.
- Юдин Б.Методологический анализ как направление изучения науки.М: Наука, 1986. 251 с.
- Nadot P. Études de philosophie ancienne.- Paris: Les Belles Lettres, 1998.- 272 p.

Практичні заняття

Заняття I

Порівняльний аналіз способів обґрунтування космофізичних текстів та аргументації їх положень в історії науки

- 1.«Тімей» Платона (60-50 р.р. У ст.. до н.е.)
2. «Зірковий вісник» (1610 р.) Галілео Галілея
3. Йоган Кеплер: «Розмова з зірковим вісником, нещодавно посланим смертним Галілео Галілеєм, падуанським математиком» (1610 р.)
4. «Математичні начала натуральної філософії» Ньютона (1687р.) Гл.ІІІ

Заняття II

Порівняльний аналіз способів обґрунтування біологічних текстів та аргументації їх положень в історії науки

1. Ж.-Б.Ламарк « Філософія зоології» (1809 р.) Гл.І
2. «Походження видів» Ч.Дарвіна (1859р.) Гл.ІІ
- 3.Л.Берг: Номогенез, або еволюція на основі закономірностей (1925р.)
4. А.Любищев Про форму природної системи організмів (1923 г.)

(тексти творів винесених на практичні заняття вміщено окремо на device)

Додаток I

(Подається за публікацією в перекладі російською з: Roger-Pol Droit, Philosophy and Democracy in the World: A UNESCO Survey, UNESCO Publishing, 1995 (с. 15-16 англійського тексту).171 EX/12Annex II – page 2)

Парижская декларация по философии

Мы, участники организованных ЮНЕСКО в Париже 15 и 16 февраля 1995 г. международных дней научных дискуссий по вопросу «Философия и демократия в мире»,

отмечаем, что рассматриваемые философией проблемы носят универсальный характер для жизни и самого существования человека;

полагаем, что философский анализ может и должен способствовать взаимопониманию и решению вопросов, касающихся взаимоотношений между людьми;

считаем, что философский опыт, который не исключает никакие идеи из свободного обсуждения и способствует установлению точных определений используемых понятий, проверке достоверности мысли и подробному рассмотрению аргументов оппонента, позволяет каждому научиться мыслить независимо;

подчеркиваем, что преподавание философии способствует развитию открытости умов, гражданской ответственности, взаимопониманию и терпимости в отношениях между людьми и группами;

вновь подтверждаем, что преподавание философии, формируя независимо мыслящих, вдумчивых людей, способных противостоять различным формам пропаганды, готовит каждого человека к тому, чтобы принять на себя ответственность за решение серьезнейших вопросов современного мира, в частности в области этики;

подтверждаем, что развитие философских дискуссий в области образования и культурной жизни, тренируя у людей способность к суждению, имеющую фундаментальное значение для любой демократии, вносит весомый вклад в их формирование как граждан;

принимая на себя обязательство делать все от нас зависящее в наших учреждениях и наших соответствующих странах для достижения этих целей, мы в связи с этим провозглашаем, что каждый человек везде должен иметь возможность свободно заниматься философией во всех ее формах и во всех местах, где она может применяться;

преподавание философии должно сохраняться и расширяться там, где оно существует, и вводиться в тех местах, где его нет, и четко обозначаться как **«философия»**;

преподавание философии должно осуществляться высококвалифицированными педагогами, прошедшими в этих целях особую подготовку, и не должно подчиняться никаким главенствующим экономическим, техническим, религиозным, политическим или идеологическим требованиям; оставаясь независимым, преподавание философии должно, там, где это возможно, быть прочно увязано с научной или профессиональной подготовкой во всех областях;

в целях обеспечения философского образования для взрослых следует поощрять распространение книг, которые были бы доступны широкому кругу читателей с точки зрения их языка и цены, создание радио- и телепрограмм, аудио- и видеокассет, использование в образовательных целях всех форм аудиовизуальных и информационных технологий, создание многочисленных возможностей для свободного обсуждения, а также все виды инициатив, способных обеспечить по возможности наибольшее число людей основной информацией о вопросах философии и ее методах познания; научно-исследовательским и образовательным учреждениям следует продолжать и поддерживать философское познание сущности различных

культур, сравнение вклада каждой из них, а также анализа того, что сближает и что разделяет их; как свободное стремление к знаниям, философия не может считать никакую истину окончательной, она стимулирует уважение к убеждениям человека, но не должна ни при каких обстоятельствах, под угрозой отрицания самой своей природы, принимать доктрины, которые отвергают свободу других людей, ущемляют человеческое достоинство и сеют семена варварства.

Эту Декларацию приняли:

Рубен Г. Апресян (Московский институт философии Российской академии наук, Российская Федерация), Танелла Бони-Кон (Абиджанский университет, Кот-д'Ивуар), Цойчо Бояджиев (Университет Святого Клементя Охридского, София, Болгария), Чха Ин Сук (генеральный секретарь Национальной комиссии Республики Кореи по делам ЮНЕСКО, Сеул, Республика Корея), Марилена Шауи (Университет Сан-Паулу, Бразилия), Дональд Дэвидсон (Университет Беркли, США), Сулейман Башир Диань (Дакарский университет, Сенегал), Франсуа Доссу (Бенинский национальный университет, Котону, Бенин), Майкл Дамметт (Оксфордский университет, Соединенное Королевство), Артан Фуга (Университет Тираны, Албания), Умберто Хианнини (Университет Сантьяго, Чили), Полен Ж. Унтонджи (Национальный университет Бенина, Котону, Бенин), Иоанна Кусуради (Генеральный секретарь Международной федерации философских обществ, Анкара, Турция), Доминик Лекур (Университет Париж VII, Париж, Франция), Нелли Мотрошилова (Московский государственный университет, Российская Федерация), Сатчидананда Мурти (за-меститель председателя Международной федерации философских обществ, Индия), Ульрих Иоханнес Шнайдер (Лейпцигский университет, Германия), Питер Серрасино Инглотт (ректор Мальтийского университета), Е.П. Мохаммед Аллал Синасер (бывший директор Отдела философии ЮНЕСКО, Рабат, Марокко), Ричард Шастерман (Темплский университет, Филадельфия, США), Фатхи Трики (декан факультета литературы и социальных наук, Сфакс, Тунис), Сусана Вильявисенсио (Университет Буэнос-Айреса, Аргентина).

Додаток II

Етичний кодекс ученого України

Затверджено

Загальними зборами Національної академії наук України

15 квітня 2009 року одногосно

Передмова

Метою Етичного кодексу вченого України (надалі Кодекс) є формулювання загальних етичних принципів, яких кожен з науковців і викладачів має дотримуватися у своїй роботі. Кодекс регулює відносини науковців між собою та із суспільством. Він установлює основні засади для оцінки вченими своєї власної роботи та діяльності колег під моральним кутом. Закріплені тут принципи мають слугувати основою для етичної підготовки молодих науковців. Основним завданням Кодексу є надання пріоритету моральним вимірам науки та соціальній відповідальності спільноти вчених і кожного вченого зокрема. Проблема особистої відповідальності вченого набула важливого значення тому, що суспільні інститути часом не встигають за стрімкими темпами розвитку науки і технологій.

В усьому світі етичні кодекси базуються на розумінні того, що належна практика у сфері науки сприяє довірі в середовищі наукового співтовариства та між ним і суспільством, що є необхідним для розвитку науки. Вчені повинні бути впевненими в надійності результатів роботи своїх колег. У свою чергу, суспільство має бути впевненим у чесності науковців та достовірності результатів їхніх досліджень. На жаль, останнім часом така довіра похитнулася у зв'язку з тим, що в багатьох країнах спостерігалися серйозні порушення етики, які підірвали авторитет науки та довіру суспільства до вчених. Щоб запобігти такому розвитку подій в Україні, всі науковці мають усвідомлювати важливість високоетичної поведінки та свою відповідальність за формування громадської думки щодо науки.

1. Загальні принципи

1.1. Етика науки базується на основоположних цінностях, нормах та принципах і визначає моральну поведінку вченого, його відповідальність перед суспільством.

1.2. У своїй роботі вчений має керуватися визнаними стандартами практики, загальні положення яких сформульовано у цьому Кодексі.

1.3. Учений повинен усвідомлювати, що ефективність науки оцінює суспільство.

1.4. Учений несе моральну відповідальність за наслідки своєї діяльності, що можуть впливати на розвиток людства або природи. Вчений повинен протидіяти отриманню результатів, що суперечать принципам гуманізму, шляхом:

– відмови у співпраці;

– попередження суспільства про можливі негативні наслідки використання досягнень науки в антигуманному напрямку;

– інформування громадськості, зокрема наукового співтовариства, щодо можливих негативних наслідків застосування наукових досягнень і необхідності їх попередження.

1.5. Учений зобов'язаний протидіяти конформізму в науковому співтоваристві, брати активну участь у процесах атестації наукових кадрів, протидіяти присудженню наукових ступенів і звань за роботи, які не відповідають сучасним досягненням світової науки або виконані з порушенням норм етики, зокрема рішуче викривати факти плагіату й інших форм порушень авторського права.

1.6. Учений має активно протидіяти псевдонауці, виступати проти розповсюдження в суспільстві її поглядів і рекомендацій.

1.7. Учений має спрямовувати свої зусилля на подальше застосування отриманих знань задля блага людства, збереження навколишнього середовища та найекономічнішого використання природних ресурсів. Визнаючи суспільні потреби та обмеженість природних ресурсів, учений повинен активно протидіяти проведенню необґрунтованих досліджень.

1.8. Свобода в науці – це в першу чергу свобода вибору наукових напрямів дослідження, концепцій, гіпотез, парадигм, проблем і методів їхнього вирішення, й понад усе, свобода думки та слова. Свобода в науковій творчості в своїй основі повинна мати високий професіоналізм. Учений має захищати свободу наукової думки, засуджувати цензуру щодо наукової творчості та будь-які намагання монополізувати ті чи інші напрями науки.

1.9. Учений несе відповідальність за виникнення небезпеки для окремої людини, суспільства, економіки або шкоди для природи, які може заподіяти застосування неперевіраних нових наукових знань.

1.10. Учений не чинить дій, які можуть завдати шкоду професійній репутації іншого вченого. Проте, за наявності неспростовних доказів неетичної поведінки чи непрофесійних дій ученого, наукове співтовариство має у відкритій неупередженій дискусії дати їм відповідну оцінку.

1.11. Учений має докладати зусиль до підготовки та розвитку наукової молоді – інтелігентів, чесних і самовідданих патріотів. Тому виховання наукової зміни не повинно обмежуватися тільки наданням технічних навичок, необхідних для проведення дослідження. Підготовка має включати основні етичні стандарти та норми науки. Наукові співробітники та викладачі мають слугувати взірцем моральності для молодих вчених щодо ставлення до науки та до авторських прав.

2. Наукові дослідження

2.1. Учений має дотримуватися найвищих професійних стандартів планування та проведення наукових досліджень на основі глибоких знань про доробок світової науки у певній галузі.

2.2. Учений зобов'язаний вишукувати найприйнятніші з огляду на адекватність та економічну виправданість шляхи вирішення досліджуваної

проблеми. Висновки завершеного дослідження вчений зобов'язаний викладати об'єктивно, незважаючи на очікування замовника.

2.3. Учений має забезпечувати бездоганну чесність і прозорість на всіх стадіях наукового дослідження та вважати неприпустимим прояви шахрайства, зокрема фабрикування та фальшування даних, піратства і плагіату. Неприпустимим є намагання керівних осіб упереджено впливати на характер отримуваних в дослідженні даних і висновків. Учений служить лише об'єктивній істині.

2.4. Учений має пам'ятати, що наукове дослідження – це процес отримання нового знання. Він має прагнути до належної ерудиції і компетентності, за яких можливий критичний аналіз найсучасніших наукових знань.

2.5. Учений має забезпечувати необхідний захист інтелектуальної власності.

2.6. Вчений має сприяти якнайповнішому використанню результатів своєї праці в інтересах суспільства та з метою охорони довкілля.

2.7. Наукові дослідження жодним чином не повинні ображати гідність або йти всупереч правам людини. У медико-біологічних дослідженнях слід керуватися принципами біоетики.

2.8. Наукове дослідження має проводитися таким чином, щоб не спричиняти шкоди навколишньому середовищу. Якщо такого пошкодження неможливо уникнути, вплив людини повинен бути зведений до мінімуму, а середовище після завершення дослідження відновлене до його первинного стану.

3. Учений як автор

3.1. Основною мотивацією діяльності вченого має бути прагнення до пізнання та бажання збагатити науку новими знаннями. При цьому найвищою нагородою вченого є досягнення істини та визнання наукового співтовариства. Вчений має право та обов'язок захищати свій науковий пріоритет. Разом з тим, публікація неточних і непереконливих наукових результатів, а також публікація в ненаукових виданнях з метою досягнення пріоритету, неприпустимі.

3.2. Учений визнає міжнародні та національні правові норми щодо авторських прав. Він може використовувати інформацію з будь-яких публікацій за умови, що вказує джерело та проводить чітку межу між власними даними та здобутками інших. Запозичення для власних публікацій будь-яких фотографій, рисунків, таблиць, схем тощо потребує, згідно з видавничими правилами, дозволу автора або видавництва.

3.3. При публікації результатів дослідження, що проводилося групою вчених, всі, хто брав творчу участь у роботі, мають бути зазначеними як автори; у разі необхідності може бути зазначено їхній особистий внесок.

Тільки реальний творчий внесок у наукову роботу може слугувати критерієм авторства.

Поступатися авторством на наукову роботу іншій особі, приймати авторство або співавторство та, особливо, вимагати його є неприпустимим.

3.4. Учений не повинен повторювати свої наукові публікації з метою підвищення їх кількості. Якщо для пропаганди наукових досягнень доцільна публікація однієї і тієї ж роботи в різних журналах, редактори останніх повинні бути поінформовані про факт публікації в інших виданнях.

3.5. Учений повинен бути об'єктивним в оцінці власних досягнень. Преса, радіо та телебачення можуть бути використані для пропаганди наукових досягнень, але не власної особи. При публікації роботи вчений підпорядковується вимогам видавця, але бажано, щоб наукові ступені та звання автора не були вказані. Така інформація може бути подана у примітці.

4. Учений як керівник

4.1. Для наукової праці вчений оточує себе співробітниками тільки на основі неупередженої оцінки їхніх інтелектуальних, етичних і персональних рис. Учений повинен протидіяти всім проявам протекціонізму, корупції і дискримінації.

4.2. Учений будує взаємини зі співробітниками на принципах справедливості, виявляє доброзичливість і підтримку своїм учням та оцінює кожного з них об'єктивно. Як керівник він має сприяти службовому зростанню підпорядкованих йому співробітників відповідно до їхньої кваліфікації і ставлення до праці.

4.3. Учений не перекладає на своїх співробітників виконання завдань, які він повинен виконувати сам.

4.4. Учений-керівник зобов'язаний обґрунтовувати, але не нав'язувати членам свого колективу своє наукове бачення проблеми.

4.5. Учений повинен докладати всіх зусиль для створення належної творчої атмосфери в колективі.

5. Учений як викладач

5.1. Учений має з повагою ставитися до своїх учнів і до їхнього вільного й критичного мислення.

5.2. Учений у своїй викладацькій роботі повинен не лише доносити до аудиторії достовірну наукову інформацію, але й сприяти становленню громадянської позиції молодого покоління.

5.3. Учений не повинен перешкоджати спілкуванню своїх учнів з іншими вченими та науковими інституціями. Він поважає їх право на вільне об'єднання, самоврядування та членство в колегіальних академічних організаціях, прислухається до думки студентського співтовариства щодо форми та методів навчання.

5.4. Учений повинен проводити заняття в цікавій формі, прийнятній для широкого кола учнів. Він має переконатися в належному забезпеченні лабораторій та бібліотек, заняття проводити суворо відповідно до розкладу. Зміст лекцій повинен відображати сучасні досягнення світової науки і не супроводжуватися тиском упередженої думки.

5.5. Учений має об'єктивно ставитися до учнів, утримуючись від неетичних форм оцінок.

5.6. Учений має усвідомлювати, що він повинен бути взірцем найвищої інтелігентності, в якій відображаються традиції визнаних українських і світових наукових шкіл.

5.7. Учений приділяє особливу увагу обдарованим студентам і залучає їх до наукової праці. Він має виховувати у своїх учнів почуття відповідальності за наукову діяльність.

5.8. Учений не розголошує інформацію особистого характеру щодо своїх учнів.

5.9. Учений не приймає жодної оплати чи іншого доходу від своїх студентів. Не дозволяється проведення індивідуальних чи групових занять або консультацій, безпосередньо оплачуваних студентами.

6. Учений як консультант чи експерт

6.1. Учений має виступати експертом тільки у сфері своєї компетенції відповідно до своїх знань і досвіду.

6.2. Учений має дотримуватися принципу рівності при проведенні експертного розгляду. Будь-яка дискримінація на підставі статі, раси, політичних поглядів чи культурної та соціальної приналежності є несумісною з цим принципом.

6.3. Учений висловлює свою думку про роботу та наукові досягнення колег чесно, чітко та неупереджено. Як вишукано ввічливі та прихильні, так і упереджено негативні висловлювання не припустимі. Підготовка об'єктивного критичного висновку повинна розглядатися як обов'язок, від виконання якого вчений не має права ухилятися.

6.4. Учений несе персональну відповідальність за чесну й об'єктивну оцінку кандидатських і докторських дисертацій. Виступаючи в ролі опонента при захисті дисертаційних робіт, учений має бути неупередженим.

6.5. Під час обговорення, полеміки та висловлювання критичних зауважень учений повинен дотримуватися принципів рівноправності, фактичної обґрунтованості та достовірності. Принцип рівноправності гарантує рівні права всім учасникам дискусії або полеміки незалежно від наукових ступенів і звань. Принцип фактичної обґрунтованості виключає необ'єктивну критику. Принцип достовірності забороняє будь-які перекручування з метою пониження або дискредитації.

6.6. При проведенні експертного розгляду вчений має дотримуватися принципу конфіденційності.

6.7. У ході експертного розгляду вчений має зберігати незалежність і не піддаватися тиску при підготовці та виголошенні висновків.

6.8. Обираючи кандидатів для проведення дослідження або на інші наукові посади, вчений як експерт має об'єктивно оцінювати претендентів. Він не повинен надавати перевагу своїм учням, представникам своєї наукової школи тощо. При конфлікті інтересів учений повинен ставити загальні інтереси вище, ніж інтереси замовників дослідження.

7. Учений як громадянин

7.1. Учений має присвятити себе пошукові нових знань та їх застосуванню на благо суспільству та для збереження природи. Інформація, яка надається суспільству, має бути достовірною. Вчений протидіє поширенню неперевіраних даних і необґрунтованих рекомендацій.

7.2. Учений сприяє розповсюдженню наукових знань і протидіє поширенню псевдонаукових теорій, хибних концепцій та уявлень.

7.3. Учений повинен оприлюднювати результати своїх досліджень не лише у спеціальних наукових виданнях, але й у науково-популярній формі, щоб зробити їх максимально доступними для широких верств суспільства.

7.4. Учений повинен брати активну участь у житті наукового співтовариства та у роботі колегіальних органів. При цьому він має діяти, насамперед, виходячи із загальних інтересів науки й тільки потім з інтересів особистих та своєї установи.

7.5. Учений не дозволяє використовувати авторитет науки чи свій власний авторитет у рекламних або пропагандистських цілях з корисливою метою.

7.6. Учений, що займає урядову чи адміністративну посаду, повинен дотримуватися етичних норм, прийнятих у науковому співтоваристві.